

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Стаття присвячена теоретико-методичним питанням аналізу аспектів забезпечення економічної безпеки на підприємстві. Розкрито методологічні основи формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства, охарактеризовані складові цієї системи та відокремлені елементи її функціонування: значення, завдання, функції, принципи. Запропоновано класифікацію методів та засобів забезпечення економічної безпеки підприємства. Розглянуто основні чинники, що впливають на рівень економічної безпеки підприємства. Представлено етапи організації системи економічної безпеки підприємства. Вказано статистичні методи, що можуть використовуватись для оцінки економічної безпеки. На основі проведеного дослідження розкрито зміст економічної безпеки підприємства та оцінку визначення її рівня.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, загрози, економічна стабільність, рівень економічної безпеки підприємства.

SKORIATINA A. O., MELNYK A. O.
Kyiv National University of Technologies and Design

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF PROVIDING OF THE ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE

This article is dedicated to theoretical and methodical issues of analyses of aspects related to providing economic security on an enterprise. The purpose of the article is to research the organizational aspects of the economic security of enterprises in modern conditions of operation and identifying the ways to improve them. The article reveals the methodological foundation of creating a system providing economic security of an enterprise, and it describes the parts of the system and the elements of the system's functioning: meaning, role, functions, and principles. The classification of methods and means of providing economic safety of an enterprise is suggested. The main causes influencing the level of economic security are examined. The text shows the stages of the organization of the economic safety system and the statistical approaches that can be used to evaluate the level of economic safety and security. Based on the conducted research, the meaning of economic security of an enterprise and the ways of determining the security level are clarified. Key provisions of ensuring the economic security should be based on a clear understanding of the essence of economic categories, professional management and timely decision-making system for monitoring and detecting threats (negative impacts of external and internal environments). Today there is no single definition of the researched concept, because scientists have their own visions of economic security object, therefore, each company must develop its own system of economic security.

Keywords: economic security of the enterprise, threats, economic stability, level of economic security.

Актуальність проблеми. В ринковій економіці підприємства функціонують в умовах невизначеності та непередбачуваності; це вимагає формування системи економічної безпеки як на державному рівні, так і для окремих суб'єктів господарювання, які б забезпечували ринкову стабільність. Стабільність економіки підприємства передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, здатність до розвитку і прогресу, що забезпечує захист підприємства та його стійку економічну безпеку. Дотримання економічної стабільності підприємства містить визначення відповідного рівня безпеки у всіх сферах його життєдіяльності, зокрема: фінансовій, виробничій, збутовій, кадровій, інформаційній, інвестиційній тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретично-методологічні та практичні засади економічної безпеки підприємства досліджували багато українських та зарубіжних вчених [1–8; 11; 12]: О. І. Барановський, Т. Г. Васильців, В. М. Геєць, Р. І. Гринько, М. П. Денисенко, С. В. Кавун, О. С. Камушков, Н. П. Карачина, М. О. Кизим, О. А. Кириченко, Т. С. Клебанова, О. О. Кучеренко, О. В. Мороз, В. С. Пономаренко, В. В. Прохорова, Ю. В. Прохорова, В. С. Сідак, В. О. Ткач, Т. С. Черняк, В. О. Шевченко, А. А. Шиян, С. М. Шкарлет та ін. Питання визначення інвестиційної безпеки були ґрунтовно висвітленими у працях таких фахівців, як: Б. В. Губський, В. І. Кириленко [10], Д. Г. Лук'яненко, О. М. Мозговий та ін. Проте, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, серед науковців існують розбіжності не тільки щодо трактування категорії економічної та інвестиційної безпеки підприємства, але й не сформовано загального підходу до розробки методів та критеріїв оцінювання економічної безпеки суб'єктів господарювання, а ступінь теоретичної та методологічної розробки цієї проблематики не дає можливості вітчизняним підприємствам організувати ефективну роботу системи економічної безпеки.

Мета статті полягає у дослідженні організаційних аспектів економічної безпеки підприємств у сучасних умовах функціонування та визначенні шляхів їх удосконалення.

Основні результати досліджень. Економічна безпека підприємства є складною економічною категорією, яка характеризує стан функціонування підприємства під впливом соціально-економічних, історичних, політичних, культурних, технологічних та інших чинників. Економічна безпека характеризує рівень життєздатності підприємства і визначає можливий рівень його стійкості до зовнішніх загроз.

Економічна безпека підприємства, на думку Лянного Г. [13], – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізаційних чинників. До зовнішніх загроз і чинників відносяться: протиправна діяльність кримінальних структур, конкурентів, фірм і фізичних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, неспроможних ділових партнерів, раніше звільнених за різну провину співробітників підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів з представників правоохоронних органів і органів контролю. До внутрішніх загроз і чинників належать дії пасивності (у тому числі умисні і ненавмисні) співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідком яких можуть бути нанесення економічного збитку компанії, витік або втрата інформаційних ресурсів (у тому числі відомостей, що становлять комерційну таємницю), підлив її ділового іміджу в бізнес-колах, виникнення проблем у взаєностосунках з реальними і потенційними партнерами, конфліктних ситуацій з конкурентами, правоохоронними органами і органами контролю тощо. Кількісний і якісний аналіз наведених вище загроз дозволяє зробити висновок про те, що надійний захист економіки будь-якого підприємства можливий лише при комплексному і системному підході до його організації. Завдяки оцінці рівня економічної безпеки підприємства можна проаналізувати ефективність діяльності організації, виявити її проблемні ділянки та попередити можливі загрози для бізнесу, що можуть виникнути у майбутньому. Особливість системи економічної безпеки полягає в тому, що захист підприємства забезпечується за усіма напрямками та сферами діяльності. Система економічної безпеки повинна гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища та кон'юнктури ринку, що можливо реалізувати за допомогою організаційно-економічного механізму, який повинен сприяти мінімізації упущеної вигоди шляхом реалізації за його допомогою рішень, які сприяють більш повній реалізації можливостей внутрішнього середовища.

Більш комплексно трактування сутності поняття «економічної безпеки» можливо визначити через виокремлення її основних цілей, зокрема забезпечення високої фінансової ефективності робіт, фінансової стійкості та незалежності підприємства; забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу підприємства; досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством; досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних НДДКР; мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан довкілля; якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства; забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів та відділів підприємства; ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна, а також комерційних інтересів [4, с. 47-48].

Враховуючи спектр можливих загроз економічної безпеки організації, захисту підлягають всі види ресурсів, що залучаються для досягнення економічної і соціальної мети організації. Існують такі напрями:

- фізичну безпеку об'єктів підприємницької діяльності: будівель, споруд, машин, механізмів, товарних запасів, сировини, фінансових ресурсів;
- інформаційну безпеку, захист інформаційних мереж, ресурсів, програмних засобів, а також об'єктів інтелектуальної власності та інших нематеріальних активів, включаючи майнові інтереси учасників підприємницької діяльності;
- юридичну безпеку, під якою розуміється компетентне оформлення порядку і умов здійснення діяльності;
- безпеку персоналу, техніку безпеки, особисту безпеку підприємця, топ-менеджменту, безпеку ділових відносин.

Забезпечення економічної безпеки виробничої діяльності потребує створення на підприємстві власної системи безпеки, метою функціонування якої є своєчасне виявлення і запобігання небезпекам і загрозам, забезпечення досягнення підприємством мети діяльності. Реалізація даної мети відбувається на основі вирішення цілого комплексу завдань, серед яких – виявлення реальних і прогнозування потенційних небезпек і загроз, знаходження способів запобігання їм, ослаблення або ліквідації наслідків їх дії, аналіз зусиль і засобів, необхідних для забезпечення безпеки підприємства тощо.

Систему економічної безпеки підприємства можна визначити як взаємозв'язану сукупність спеціальних структур, засобів, методів і заходів, які забезпечують безпеку бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз. У цьому контексті систему можна охарактеризувати комплексом управлінських, страхових, правових, економічних, охоронних, режимних, судово-правових та інших заходів із захисту бізнесу від незаконних посягань, мінімізації або уникнення матеріальних та інших утрат [14].

До основних завдань системи економічної безпеки підприємства належать:

- захист законних прав і інтересів підприємства і його співробітників;
- збір, аналіз, оцінка даних і прогнозування розвитку обстановки;
- вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу;
- виявлення, попередження і припинення можливої протиправної та іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеці;
- забезпечення збереження матеріальних цінностей і відомостей;

– отримання необхідної інформації для розроблення найбільш оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики економічної діяльності компанії тощо.

Основними принципами, впровадження яких у систему безпеки підприємства підвищить її ефективність, є [15]:

1) системність – створення такої системи безпеки, яка забезпечила б захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації, різних сфер діяльності від небезпек і загроз, форс-мажорних обставин. У забезпеченні безпеки підприємства повинні брати участь всі співробітники підприємства. Організаційною формою комплексного використання сил і засобів повинна стати програма забезпечення безпеки підприємства;

2) своєчасність – виявлення різних деструктивних чинників, вживання заходів щодо запобігання їхній шкідливій дії і нанесення збитку підприємству;

3) безперервність – система безпеки повинна бути побудована так, щоб вона діяла постійно, захищаючи інтереси підприємства в умовах ризику;

4) плановість – організованість у функціонування системи безпеки.

Діяльність щодо забезпечення безпеки організовується на основі єдиного задуму, визначено в комплексній програмі та конкретних планах за окремими напрямками і підвидами безпеки. Організація системи економічної безпеки підприємства охоплює такі етапи:

– вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;

– аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;

– аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;

– моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розроблення плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка пропозицій щодо удосконалення системи економічної безпеки, розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (бюджет);

– затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання;

– застосування нової системи економічної безпеки;

– оцінка ефективності системи економічної безпеки та її удосконалення.

Основне значення системи економічної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності та ефективності є:

– забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження і примноження фінансів і матеріальних цінностей;

– попередження кризових ситуацій, у тому числі різних надзвичайних подій, пов'язаних з діяльністю «зовнішніх» або «внутрішніх супротивників» [16].

Для оцінки економічної безпеки можуть використовуватись статистичні методи, такі, як: методи кореляційно-регресійного аналізу; метод головних компонент; методи факторного аналізу; методи порівняльного аналізу та бальної оцінки; методи дискримінантного аналізу; непараметричні методи оцінки зв'язку. Узагальнено класифікацію методів та засобів забезпечення економічної безпеки підприємства репрезентують наступним чином (рис. 1) [7, с. 96]:

1. За функціональним призначенням – попередження, визначення, блокування, встановлення.

2. За областю використання – ресурси системи, територія, документообіг, устаткування.

3. За характером протистояння – активні, пасивні, комбіновані.

4. За масштабністю – державні, комбінаційні, корпоративні, локальні.

5. За використаними методами та засобами – організаційні, технічні, програмні, правові, апаратні.

6. За етапами розвитку підприємства – створення, становлення, поширення, розвиток.

7. За цілями реалізації – захист від НСД, захист каналів зв'язку, захист юридичних документів, захист від програмних дій.

Система економічної безпеки підприємства має виконувати такі функції:

– аналіз загроз економічній безпеці внутрішнього та зовнішнього походження;

– формування та класифікація економічних інтересів підприємства;

– формування необхідного ресурсного потенціалу для забезпечення економічної безпеки підприємства;

– прогнозування, планування (тактичне і стратегічне) економічної безпеки;

– планування (тактичне і стратегічне) виробничо-господарської діяльності підприємства;

– функціональний аналіз рівня економічної безпеки підприємства;

– оцінка стану та діагностика досягнутого рівня економічної безпеки тощо [17].

Система економічної безпеки підприємства має забезпечувати:

1) високу фінансову ефективність, незалежність і стійкість роботи підприємства;

2) розвиненість і конкурентоспроможність технологічної бази підприємства;

3) високий рівень організації управління підприємством;

- 4) жорсткий кадровий відбір;
- 5) забезпечення відповідності екологічним стандартам;
- 6) ефективний механізм правового регулювання всіх напрямків діяльності підприємства;
- 7) забезпечення інформаційної безпеки роботи підприємства;
- 8) гарантії безпеки працівників підприємства, а також збереження їх майна та професійних інтересів [18, с.52].

Рис. 1. Класифікація методів та засобів забезпечення економічної безпеки підприємства

Для економічної безпеки підприємства характерна сукупність якісних і кількісних показників, найважливішим серед яких є рівень економічної безпеки. Рівень економічної безпеки підприємства – це оцінка стану використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки підприємства. Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і фахівці здатні уникати можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища. З метою досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємство має проводити роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї роботи.

На рівень економічної безпеки підприємства впливають різноманітні чинники. Чинники економічної безпеки підприємства різноманітні і в кожній галузі виробництва мають свою специфіку. Однак, є загальні типові чинники, які впливають на рівень економічної безпеки підприємства незалежно від форм власності й галузі виробництва. Це безпосередні чинники виробництва, стабільний попит на продукцію, надійність постачальників, зовнішня конкуренція, надійний захист комерційної таємниці, компетентність керівництва підприємства.

Безпосередні чинники виробництва – це основні чинники, які безпосередньо забезпечують діяльність виробництва. До них входять: розміщення підприємства (територія); наявні природні ресурси та умови їх розміщення на цій території, доступність їх використання та якісні показники; наявність трудових ресурсів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень; наявна виробнича інфраструктура, можливий обсяг її використання; соціально-економічна інфраструктура і рівень забезпечення населення.

Стабільний попит на продукцію – чинник, який відіграє також важливу роль у рівномірному пропозиційному розвитку виробництва. Він охоплює: укладені довготермінові контракти на реалізацію продукції з її споживачами; рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється; якісно-гарантійні показники виробів; обґрунтовані прогнози стабільності ринку щодо певного виду продукції; державне та регіональне замовлення на виготовлену продукцію.

Надійність постачальників, головним чином постачальників основної сировини і матеріалів. Для цього потрібно мати довготермінові договори на поставку необхідної сировини і матеріалів, враховуючи терміни поставки і показники якості; знати можливості постачальників і не допускати монополії в їх поставках. Практика показує, що потрібно мати 3–4 і більше постачальників сировини і матеріалів, що гарантує ведення цінової політики на сировину, матеріали і комплектуючі.

Зовнішня конкуренція на продукцію, яка йде на експорт. Продукція має відповідати міжнародним стандартам; за якісними показниками і сервісним обслуговуванням бути конкурентоспроможною; мати обґрунтовану прогностичну перспективу; бути конкурентоспроможною щодо продукції, яка імпортується, з метою скорочення ввезення в Україну продукції, що може виготовлятися своїми підприємствами.

Надійний захист комерційної таємниці. Держава повинна гарантувати таємницю на науково-технічні досягнення, розроблення нових технологій, інтелектуальну власність, ноу-хау, в тому числі й комерційні таємниці. Підприємство, у свою чергу, має дбати про захист комерційної таємниці своєї фірми, технічне переоснащення охоронних систем і захист від розповсюдження інформації, яка компрометує фірму чи її працівників.

Компетентність керівництва підприємства. Найважливіші чинники, які можуть найбільш активно впливати на належний рівень економічної безпеки підприємства, це високий професіоналізм керівництва і команди менеджерів (висококваліфіковані кадри; система підготовки і форми навчання кадрів; створення для кадрів відповідних виробничих і соціальних умов).

Є ще й інші чинники економічної безпеки підприємства, які не пов'язані з безпосередньою виробничою діяльністю, але спричиняють суттєвий вплив на стан виробництва. Вони пов'язані з поведінкою окремих людей, їхньою мораллю, духовністю, тобто з людським фактором.

Висновки. У сучасних умовах нестабільності функціонування національної економіки перед вітчизняними підприємствами постають актуальні питання щодо способів забезпечення економічної безпеки підприємства, механізмів управління й оцінювання, вибір необхідних критеріїв та показників. Основні положення забезпечення економічної безпеки підприємства повинні ґрунтуватись на чіткому розумінні сутності цих економічних категорій, високопрофесійному управлінні та вчасному прийнятті управлінських рішень, системному моніторингу та виявленні загроз (негативних факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ).

Отже, для забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно формувати відповідні програмні заходи, які відобразатимуть певну стратегію, що ґрунтуватиметься на: ідентифікації та характеристиці зовнішніх і внутрішніх загроз; визначенні і моніторингу чинників, які негативно впливають на стійкість його соціально-економічного стану на короткострокову і середньострокову перспективу; визначенні критеріїв і параметрів показників, що характеризують інтереси підприємства і відповідають вимогам його економічної безпеки; розробленні інвестиційної політики; напрямках діяльності підприємства відносно реалізації стратегії. Перспективи подальших досліджень ґрунтуватимуться на глибокому комплексному дослідженні методів, критеріїв та показників оцінювання економічної безпеки підприємства, а також необхідності розроблення відповідного алгоритму їх розрахунку. Аналіз науково-теоретичних підходів щодо розуміння сутності економічної безпеки підприємства засвідчує, що на сьогодні не існує єдино прийнятного визначення досліджуваного поняття, оскільки науковці мають власне бачення об'єкту економічної безпеки підприємства, отже, для кожного підприємства необхідно розробляти його власну систему забезпечення економічної безпеки.

Література

1. Гринько Р. І. Страхування в системі економічної безпеки / Гринько Р. І. ; керівник авторського колективу проф. Р. І. Гринько. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – 328 с.
2. Мороз О. В. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства : монографія / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, А. А. Шиян. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 241 с.
3. Ткач В. О. Фінансова безпека підприємства: організаційно-економічний механізм керування податковими зобов'язаннями підприємств : монографія / В. О. Ткач, О. С. Камушков, В. О. Шевченко. – Запоріжжя, 2011. – 168 с.
4. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства : інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове видавництво НАУ, 2007. – 436 с.
5. Прохорова В. В. Управління економічною безпекою підприємств : монографія / В. В. Прохорова, Ю. В. Прохорова, О. О. Кучеренко. – Харків : УкрДАЗТ, 2010. – 282 с.
6. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, Т. С. Черняк ; Н.-д. центр індустр. пробл. розвитку НАН України. – Х. : ВД "ИНЖЭК", 2006. – 240 с.
7. Пономаренко В. С. Концептуальні основи економічної безпеки : монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Кавун. – Харків : Видавництво ХНЕУ, 2008. – 256 с.
8. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
9. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України № 60 [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економіки України від 02. 03. 2007. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/>.
10. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : монографія / В. І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

11. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи : монографія / [О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак, та ін.] ; заг. ред. Кириченко О. А. – К. : ІМБ Університету “КРОК”, 2010. – 412 с.
12. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
13. Лянной Г. Система экономической безопасности предприятия / Г. Лянной // ВОР : журнал о личной и коммерческой безопасности. – 2006. – № 7. – С. 16–19.
14. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 41–45.
15. Колпаков П.А. Концептуальные основы экономической безопасности фирмы : автореф. дис. ... канд. екон. наук / П.А. Колпаков. – М., 2007. – 25 с.
16. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства / І. Шевченко // Наука молода. – 2010. – № 10. – С. 178–181.
17. Прохорова В.В. Економічний розвиток підприємств: теоретико-методологічний підхід : [монографія] / В. В. Прохорова. – Харків : УкрДАЗТ, 2010. – 523 с.
18. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку / Н. Лоханова // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 52–56.

Надійшла 21.09.2016; рецензент: д. е. н. Мельник А. О.